

**DERBEND SİSTEMİNİN NÜFUS VE YERLEŞME ÜZERİNE ETKİSİ: GABROVA  
KARYESİ ÖRNEĞİ**

*THE EFFECT OF DERBEND SYSTEM ON POPULATION AND SETTLEMENT: GABROVA  
VILLAGE EXAMPLE*

**Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEMİR**

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, selcuk.demir@atauni.edu.tr  
Erzurum/Türkiye

**ÖZ**

Osmanlı Devleti'nde yolların bakım ve onarımı ile meşgul olan gruplardan biri de derbendcilerdir. Osmanlı Devleti Akça Kızanlık ile Tırnova ve Niğbolu'yu birbirine bağlayan yolların güvenliği için Gabrova karyesine derbend statüsü vererek burada yaşayan gayrimüslim ahaliyi bazı vergilerden muaf tutmuştur. Bu husus Gabrova'nın nüfusunun artmasına ve hızla büyüüp gelişmesine sebep olmuştur. Güvenli olması ve önemli yolların kavşak noktasında olması sonucu Gabrova ilerleyen dönemlerde sanayi ve ticaret merkezine dönüşmüştür. Böylece XV. yüzyılda Tırnova Kazası'na tabi bir karye durumunda olan Gabrova; XIX. yüzyılda müstakil bir kaza merkezi ve aynı zamanda önemli bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu çalışmada arşiv vesikaları ile araştırma ve inceleme eserlerde yer alan bilgiler ışığında derbend sisteminin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkisi ile Gabrova'nın XV.- XIX. yüzyıllar arasındaki gelişimi ve nüfus yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Bulgaristan, Tırnova, Gabrova, Derbend Sistemi, Nüfus ve Yerleşme

**ABSTRACT**

One of the groups responsible for the maintenance and repair of the roads in the Ottoman State was the derbend group. Ottoman State recognized the status of Gabrovo village as derbend in order for the security of the road connecting Kızanlık, Tarnovo, and Nikopol, granting exemption from tax to the non-Muslims living there. This issue caused an increase in the population of Gabrovo and facilitated its rapid development. Since it was secure and at the conjunction point of important roads, Gabrovo turned into an industry and trade center. Thus, Gabrovo, which was a village of Tarnovo District as of the 15th century, turned into an independent district center and an important industry and trade center in the 18th century. In this study, under the light of the archive resources and the data of the previous analyses and research, some information is given about the effect of derbend system on population and settlement, and development and population structure of Gabrovo between 15th and 18th centuries.

**Keywords:** Bulgaria, Tarnovo, Gabrovo, Derbend System, Population and Settlement

**1. GİRİŞ**

Osmanlı Devleti askeri ve stratejik hareket olanaklarının devamı ile yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması için yol sistemine büyük önem vermiştir. Yolların yapım ve bakımı ile yolcuların güvenliğinin sağlanması devletin üzerinde durduğu hususlar arasındadır (Şentürk, 2002: 904). Osmanlı Devleti'nde yollar çoğunluklar coğrafi koşulların izin verdiği yollar olup (Korkmaz, 1981: 59), bazen tekerlekli araçların bazen de sadece hayvanların geçişine uygun olacak şekilde yapılmıştır. Bu yolların bir kısmı daha önceki devletlerden Osmanlılara intikal etmiş ve Osmanlı Devleti tarafından bakımı yapılarak iyileştirilmiştir. Osmanlı Devleti ayrıca gereksinimlerine göre yeni yollar inşa etmiştir (Şen, 2003: 6-10).

Özellikle sefer zamanlarında yolların her türlü bakım ve onarımının yapılması devletin üzerinde durduğu hususlar arasındaydı. Kaza kadıları yolların durumunu teftiş ederek yapılması gereken işlemleri tespit ederdi.

Taşların ayıklanması, ağaç ve çalıkların kesilmesi, dar yerlerin genişletilmesi ve çukur yerlerin doldurulması için baltalı, kazmalı ve burgulu kişiler tayin edilirdi. Ayrıca akarsu üzerleri ile bataklık yerlere köprüler yapılırdı, bu işler için kaldırımcı ve köprücüler görevlendirilirdi (Miroğlu, 1995: 250-251).

Osmanlı Devleti'nde yolların bakım ve onarımı ile güvenliğinden sorumlu gruplardan biri de derbencilerdi. Derbend; Farsça'dan Türkçe'ye intikal etmiş bir kelime olup der (geçit) ve bend (tutmak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Orhonlu, 1990: 8). Boğaz, dar geçit (Develioğlu 2008: 175), serhat üzerinde bulunan küçük kale, dağ üzerindeki geçitlerde ve boğazlarda bulunan karakolhane, iki dağ arasındaki boğaz veya geçit anlamlarına gelmektedir (Pakalın, 1946: 425). Hudut bölgelerinde veya yüksek dağlar arasında kalan, geçilmesi zor ve çetin boğazlara *derbend*, buraları korumak ve yolcuların mal ve can güvenliğini sağlamakla görevli kişilere de *derbendci* adı verilmiştir (Orhonlu, 1990: 9-14). *Mahûf ve muhâtara olan yerleri hıfz u hirâset etmekle görevli* derbenciler, yaptıkları hizmetlere karşılık bir kısım vergilerden muaf sayılmıştır. Derbencilerin muafiyeti iki türlü olup, bazı derbenciler avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden azledilmiş, diğer vergilerini sair reaya gibi ödemekle mükellef kılınmıştır (TKGM TADB TTD 58: 297-298).<sup>1</sup> Bazı derbencilere ise avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muafiyetin yanı sıra, ispenç vergisi için 25 akçe yerine 12 akçe ödeme imkânı verilmiştir (TKGM TADB TTD 58: 289-290).<sup>2</sup> Derbenciler ayrıca yaptıkları hizmetlere karşılık ulak, cerahor, doğancı, sekban ve nüzul zahiresi vermekten muaf sayılmıştır (Barkan, 2001: 247).

## 2. GABROVA'NIN COĞRAFİ YAPISI

Gabrova; Orta Bulgaristan'da Balkan Dağları'nın kuzey yamaçlarında yer almaktadır (Detrez, 2016: 193). Tırnova, Lofça ve Zağra bölgeleri ile çevrilidir. Yantra, Rositza, Vidima, Drianovska gibi Bulgaristan'ın önemli akarsuları buradan geçmektedir (Marinova: 57). Koca Balkan Dağları; Bölgenin en önemli yükseltisi durumundadır. Bulgaristan'ı ortadan ikiye bölen bu dağ silsilesinin uzunluğu yaklaşık olarak 400 km. olup, en yüksek noktası 2376 m. uzunluğundaki Yumrukçal Tepesi'dir (Kaçmaz, 2013: 24-25). Oldukça sarp ve engebeli olan bu dağ silsilesi üzerinde ulaşım Vrbiça (Taşlık-Sofular arasında), Kotel (Kotel-Medven arası), Tradiça (Yeni Zağra-Elena arası) Hain Boğazı (Yeni Zağra-Tırnova arası), Rozalika (Kalofer-Selvi arası) ve Şipka geçitlerinden sağlanmaktadır. Kızanlık ile Gabrova arasında yer alan Şipka Geçidi stratejik açıdan önemli bir mevkide yer alıp, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarının kaderini çizen yerlerden birisi olmuştur (Erendil, 2005: 166-167). Bu dağ silsilesi üzerinde yer alması ve özellikle Şipka Geçidi'ne yakın olması Gabrova'nın büyüyüp gelişmesine sebep olmuştur.

## 3. İDARİ YAPI VE NÜFUS DURUMU

Gabrova ve çevresi Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir (Demir, 2004: 18-25). Osmanlı Devleti yolların güvenliği ve emniyeti için bölgedeki karyelerin bir kısmına derbend statüsü vermiş ve söz konusu karyelerde yaşayan gayrimüslim ahaliyi bir kısım vergilerden muaf tutmuştur. Bu durum derbend karyelerinin büyümesine ve nüfus artışına sebep olmuştur. Bu karyelerden birisi de Gabrova'dır. Akça Kızanlık'tan Niğbolu ve Tırnova'ya giden yol üzerinde bulunan karye derbend olarak kaydedilmiştir. Gabrova 1479 yılında Niğbolu Sancağı Tırnova Nahiyesi'ne tabi orta büyüklükteki bir karye statüsünde olup, nüfusu 94 gayrimüslim haneden oluşmaktadır. Karyenin timar gelirini tasarruf eden Yunus Bey için *derbendi görüb gözedür* şeklinde not düşülmüş, karye halkının tamamının ellerinde olan hükm-i hümayunlarına göre muaf ve müsellemler oldukları belirtilmiştir (NBKM 45/29: 24b).<sup>3</sup> Bu durumu Gabrova'da ciddi bir nüfus artışına sebep olmuştur. 1483 yılına gelindiğinde karyede yaşayanların tamamı derbendci olarak kaydedilmiş olup, nüfusları 127 hane 41 mücerred ve 6 biveye ulaşmıştır (NBKM 12/9: 7b; TS.MA.d 167: 11).

Gabrova XVI. yüzyılın ilk yarısında Tırnova Kazası'na bağlı bir karye durumundadır. 1516 yılında Gabrova Karyesi'nde yaşayanların tamamı gayrimüslim olup, 197 hane ve 124 mücerred olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslim reayanın tamamı derbendci olarak belirtilmiş ve yaptıkları hizmetlere karşılık avâriz-ı divaniye

<sup>1</sup> *Karye-i Bebrova tâbi '-i Tırnova; Mezkûr karye mahûf ve muhâtara yerde olub Balkan Dağı 'nda tarik-i âm üzere olub hıfz u hirâseti lâzım ve labüdd olmağın müceddeden avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olub ve yirmibeşer akçe ispençlerin ve sair rüsûmların vireler deyu ellerinde ahkâm-ı hümayunları olub ve iki yerde bekleyüb...*

<sup>2</sup> *Karye-i İlene tâbi '-i Tırnova; Mezkûr karye kadîmden derbend olub ve Vadiç 'den Tırnova 'ye gider yolları hıfz idüb ve üç yerde bekleyüb hizmetleri mukâbelesinde avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olub derbend 'âdeti üzere on ikişer akçe ispenç ve birer kile buğday ve birer kile arpa virüb doksan hânedan ziyâdesi avârizin ve yirmi beş akçe ispencin ve öşr-i gallâtın ve sair cem 'i rüsûmun bi 't-tamâm edâ ideler ...*

<sup>3</sup> *Timar-ı Yunus eşer ve hem derbendi görüb gözedür. Karye-i Gabrova der rah-ı Akça Kızanlık derbend beklediklerinden ötürü ellerinde hükm-i hümayunları var ki, muaf müsellemler olalar.*

ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuştur (BOA MAD.d 11: 283-285).<sup>4</sup> Gabrova'nın derbend statüsünde olması ve karyede yaşayanların derbendci olarak kaydedilip bir kısım vergilerden muaf sayılması karyenin nüfusunun artmasına sebep olmuştur. Özellikle *Prişeleç* ve *haymane*<sup>5</sup> olarak kaydedilen grupların şehre kayda değer bir göçü olmuştur. Hükümet bu durumu dikkate alarak derbendcilerin sayısına sınırlama getirmiştir. 1538 tarihli mufassal tahrir defterinde Tırnova'da yaşayan gayrimüslim nüfus 286 hane 269 mücerred 5 bive ve 120 derbendciden meydana gelmiştir. Ayrıca 2 Müslüman hane yazılmıştır. Derbendci olarak kaydedilen reaya dört bölüğe taksim edilmiş olup, otuzar kişilik gruplar halinde dört farklı yerde derbend beklemeleri emr edilmiştir. Söz konusu derbendciler avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden tamamen muaf sayılmıştır. Ayrıca derbendciler için bazı vergilerde indirim sağlanmıştır. Bunlar on ikişer akçe ispenç ve hane başına birer kile buğday ve arpa ödemekle yükümlü tutulmuştur. Derbendciler dışında kalan gayrimüslim reayanın bütün vergilerini eksiksiz ödemesi emredilmiştir (BOA TT.d 416: 499-506).<sup>6</sup>

XVI. yüzyılın sonlarında bölgenin idari yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Tırnova Kazası'nın bir bölümü yeni kurulan Hotaliç Kazası'na bağlanmıştır. Bu sistemde Gabrova karyesi Hotaliç Kazası sınırları içerisinde yer almıştır. 1579 yılında Gabrova'nın nüfusunun tamamı gayrimüslimlerden müteşekkil olup, 208 hane 155 mücerred ve 120 derbendciden oluşmaktadır. Derbendcilerin yine otuzar kişilik gruplar halinde dört farklı yerde beklemesi uygun görülmüştür (TKGM TADB TTD 58: 356-358).

1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşları ve celali isyanları bölgede bir asayiş ve güvenlik sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halk karyelerini terk ederek daha güvenli yerlere sığınmak zorunda kalmıştır. 1642 tarihli avarız defterinde bir kısım reayanın karyelerinden firar ettiğine ve yerlerine voynukların yerleştirildiğine dair bilgiler bulunmaktadır (BOA TT.d 775: 184).<sup>7</sup> Bölge halkının daha güvenli gördüğü ve yoğunlukla göç ettiği yerlerden biri de derbend karyeleridir. Gerek güvenlik kaygısı ve gerekse derbentçilere tanınan muafiyet durumu Gabrova'nın nüfusunun artmasına sebep olmuştur. 1642 yılında Gabrova'da meskûn gayrimüslim nüfus 243 hane ve 120 derbendci olarak kaydedilmiştir (BOA TT.d 775: 170-171).<sup>8</sup>

Bu dönemde bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi karyenin nüfusunun tamamen gayrimüslimlerden oluştuğunu belirtmiş ve karyede yedi yüz kadar kiremit ve saz örtülü evin varlığından bahsetmiştir. Evliya Çelebi ayrıca Gabrova'nın oldukça zor bir coğrafyada olduğunu belirtmiş ve asayiş problemleri üzerinde durmuştur. Bölgenin yaz ve kış mevsimlerinde eşkıyalık yapan gruplarla dolduğunu belirten Evliya Çelebi yolcuların mümkün mertebe bölgeden uzak durmasını tavsiye etmiştir. Evliya Çelebi ayrıca derbend ağası ve derbendcilerin görevlerinde suiistimalde bulduklarını belirtmiş ve zaman zaman eşkıyaları himaye ettiklerini ifade etmiştir (Evliya Çelebi, 2014: 54-55).

XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın başlarında Gabrova'nın nüfusu hızlı bir artış göstermiştir. Bölge derbend özelliğinin yanı sıra önemli bir üretim ve ticaret merkezi haline gelmiştir (Detrez, 2016: 193). Tekstil ve metalürji ön plana çıkan sektörler arasındadır (Kiel, 1985: 98). Şehirde üretilen tekstil ürünleri bütün Balkanlara sevk edilmektedir (Todorov, 1998: 23). Bu durum şehrin nüfusunun artmasına sebep olmuştur. 1750 yılında Gabrova'da yaşayanların sayısı 350 hane ve 320 derbendci olarak kaydedilmiştir (BOA KK.d 2915: 68,84). XV-XVIII. Yüzyıllarda Gabrova'nın nüfusu şu şekildedir.

<sup>4</sup> Ağça Kızanlık'dan Niğbolu ve Tırnova'ya aşar yolda derbend beklerler. Ol ecilden avâız-ı divâniyeden ve tekâlif-i sultaniyeden muaf ve müsellemler olalar deyu ellerinde hükm-i hümayunları olub ve köhne defterde dahi vech-i meşrûh üzere mukayyed bulunmağın ber karar-ı sabık muafiyet üzere mukarrer idilüb ba emr-i padişah-ı alempenah defter-i cedid-i hakanîye sebt olındı.

<sup>5</sup> Herhangi bir sipahi üzerine raiyyet olarak kayıtlı olmayıp, sabit bir mesken ve mekânı bulunamayan kişilere *haymane* adı verilmiştir. *Prişeleç* kelimesi Bulgarca olup, yabancı, başka yerden gelen anlamını taşımaktadır

<sup>6</sup> Mezkûr karye derbenddir. Akça Kızanlıkdan Niğbolu ve Tırnova'ya işâr yolda derbend beklerler. Ol ecilden avâız-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden muâf olalar deyu ellerinde hükm-i hümayunları olub defter-i atikde dahi vech-i meşrûh üzere mukayyed bulunmağın ber karar-ı sabık muâfiyet üzere mukarrer dutulub ba-emr-i padişah derbend adetince dört yerde beklenüb her nevbet otuz hane olub yüz yirmi hanesi derbendci ki, ispençlerin on ikişer akçe virürler ve haneden haneye bir kile buğday ve bir kile arpa virüb bâki rüsumdan niyabet ve bac-ı şıra virürler ve resm-i ganem ve cizye maada rüsumdan nesne virmezler derbendciler yüz yirmi haneden gayrı avâızın ve ispençlerin ve bâki rüsumların bi't-tamam virilmek ferman olmağın vech-i meşrûh üzere defter-i cedide kayd olındı.

<sup>7</sup> Karye-i mezkûre kadimden hane olub reayası firar idüb hane yerine voynuklar sakin olmağın kadimden avarızların eda idelmeğın yine eda iderüz deyu şerh virildi.

<sup>8</sup> Karye-i mezkûre ellerinde olan defter-i cedid-i hakanîde üç yüz altmış üç nefer olub, dört yerde derbend beklenmesi ferman olunub beher derbend de otuz nefer zimmi bekleye ki dört derbend hesab-ı mezbûr üzere yüz yirmi nefer olur yüz yirmisi ihraç olunduktan sonra kırk üç nefer zimmi dahi teftiş olunmamak üzere iki yüz nefer hane-i avarız virmek defterleri muccebince tahrir olundu.

Tablo I. XV-XVIII. Yüzyıllarda Gabrova'nın Nüfusu

Yıllar	Hane-i Müslim	Hane-i Gebran	Mücerred	Bive	Derbendci
1479	-	94	-	-	-
1483	-	127	41	6	-
1516	-	197	124	-	-
1538	2	286	269	5	120
1579	-	208	155	-	120
1642	-	243	-	-	120
1750	-	350	-	-	320

XIX. yüzyılın ilk yarısında Gabrova'nın idari yapısında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiş ve Tırnova Kazası'na tabi karyeler arasında gösterilmiştir. Bu dönemde Gabrova'yı ziyaret eden İnciciyan Gabrova'yı *Tırnova'ya yakın ve Rumlarla meskûn bir kasaba* şeklinde tasvir etmiştir (İnciciyan&Andreasyan, 1975-1976: 129). Şehri ziyaret eden seyyahlardan Felix Kanitz'de Gabrova'nın nüfusunun tamamen gayrimüslimlerden oluştuğunu ve şehrin bir üretim ve ticaret merkezi haline geldiğini ifade etmiştir. Kanitz ayrıca Gabrova'da meskûn gayrimüslimlerin önemli bölümünün üretim merkezlerinde çalıştığını belirtmiştir (Kanitz, 1877: 90-93).

XIX. yüzyılda Gabrova'nın nüfus yapısına dair en önemli bilgiler 1271/1854-1855 tarihli Nüfus Yoklama Defterinde bulunmaktadır (BOA ML.CRD.d 1702: 1-8). Nüfus yoklama defterleri iki nüfus sayımı arasındaki değişiklikleri tespit etmek amacıyla hazırlanan defterler olup, hane numarası, hane reisinin fiziki yapısı ve o hanede meydana gelen doğum-ölüm gibi nüfus değişikliklerini ihtiva etmektedir (Kaplan, 2002: 14-15; Çimen, 2012: 200). Defterde yer alan verilere göre Gabrova 1271/1854-1855 yılında on dokuz mahalleden meydana gelmiştir. Ayrıca mahalle yapısı içinde kulübe olarak kaydedilen birimler bulunmaktadır. Osmanlı derbend teşkilatında bazı boğaz ve geçitlerin güvenliği için tesis edilen ve içerisinde üç dört veya daha fazla sayıda derbendcinin nöbetleşe görev yaptığı yerlere kulübe adı verilmiştir (Orhonlu, 1990: 24). *Yeni, Orta, Gırço, Taş, Saat* ve *Çölmekçi* mahalleleri dışındaki mahallelerin tamamında kulübe isimli birimler olup, bunların toplam sayısı doksan ikidir. Bu durum Gabrova'nın bir derbend ve karakol olma özelliğini XIX. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. En çok kulübenin bulunduğu mahalle on üç kulübe ile *Kozirince Mahallesi*'dir (BOA ML.CRD.d 1702: 1-8). XIX. yüzyılda Gabrova'da bulunan mahalleler, kulübe sayıları ve tahmini nüfusları şu şekildedir.

Tablo II. XIX. Yüzyılda Gabrova'nın Nüfusu

Mahalleler	Kulübe Sayısı	Asgari Nüfus
Yeni	-	156
Orta	-	133
Gırço	-	199
Taş	-	58
Saat	-	125
Çölmekçi	-	126
Yağcarak	6	119
Yeşil Ağaç	4	56
Yantora	8	184
Gencolar	5	39
Ziltanik	9	178
Handak	8	110
Aznar	8	76
Göl	5	57
Comak	4	116
Mecdin	4	62
Kozirince	13	162
Salhan	9	126
Çalı	9	99
Toplam	92	2.181

Nüfus yoklama defterleri özellikle belirli süreler içerisinde herhangi bir bölgede meydana gelen ölüm ve doğum hadiselerini içeren defterler olup, nüfusun tamamını içermemektedir. Ancak hane numaralarının verilmesi asgari nüfusu tespit etmek açısından önemlidir. Yukarıdaki tabloda mahalle ve kulübelere yer alan en yüksek hane numaraları dikkate alınarak Gabrova'nın asgari hane sayısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre 1271/1854-1855 yılında Gabrova'da asgari 2.181 hane meskündür. Nüfusun en

yoğun olduğu mahalleler *Gırço, Yantora, Zitanik ve Kozirince* mahalleleri iken, en az olduğu mahalleler *Taş, Yağcarak ve Göl* mahalleleridir.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölgenin idari yapısında değişikliğe gitmiş ve 1864 yılında Tuna Vilayeti kurulmuştur. Bu yapıda bölge Ruscuk, Tulca, Vidin, Niş, Sofya, Tırnova ve Vidin adlı yedi sancağa ayrılmıştır. Yeni sistemde Gabrova'nın idari yapısında da değişikliğe gidilmiş, Tırnova Sancağı'na bağlı kaza haline getirilmiştir (Çelik, 2007: 108). 1866 yılında yapılan nüfus sayımlarında Gabrova Kazası'nda 3.307'si erkek ve 3.042'si kadın olmak üzere toplam 6.349 gayrimüslimin yaşadığı tespit edilmiştir. Aynı tarihte bölgede bir miktar kıpti ikamet etmekte olup, bunların 45'i Müslüman 30'u ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır (Todorov, 1969: 32).

#### 4. ZİRAİ ÜRETİM VE REAYADAN ALINAN VERGİLER

Gabrova'da yaşayan gayrimüslim reayanın ödemekle mükellef olduğu vergilerin başında *ispenç* ve *bive* gelmekteydi. Niğbolu Sancağı kanunnamesinde ispenç vergisinin miktarı 25, bive vergisinin miktarı ise 6 akçe olarak kaydedilmişti. Ancak daha öncede ifade edildiği üzere ispenç resmi hususunda derbentçilere kolaylık sağlanmış ve 12 akçe tahsil edilmesi uygun görülmüştü. Gabrova'da mukim gayrimüslim reayadan sancağın genelinde olduğu gibi bazı vergiler daha talep edilmişti. Halil İnalıcık'ın "*köylü ile eski senyörler arasındaki bazı feodal hizmetlerin Osmanlı devrinde paraya çevrilmiş karşılıklarının toplamından ibarettir*" şeklinde tarif ettiği vergilerin başında *giyah* ve *hime* yani *otluk* ve *odun* resmi gelmekteydi. Niğbolu Sancağı'nda meskûn bütün evli gayrimüslimlerin ödemek zorunda olduğu *giyah* ve *hime* vergisinin miktarı on iki akçe olup, altı akçesi odun, altı akçesi de *otluk* vergisi olarak tahsil edilmekteydi. Evli gayrimüslim reayadan alınan diğer bir vergi *makiyan* ve *nan* yani *tavuk* ve *ekmek* vergisiydi. *Makiyan* ve *nan* vergisi olarak bir akçe tahsil edilmişti (TKGM TADB TTD 58:3-4). XVI. yüzyılda Gabrova'da meskûn gayrimüslimlerin ödedikleri baş vergileri şu şekilde idi.

Tablo III. XVI. Yüzyıllarda Gabrova'da Yaşayan Gayrimüslimlerden Tahsil Edilen Vergiler (Çift, İспенç, Bive, Odun, Otluk, Tavuk, Ekmek Vergileri)

Vergiler	1516	1538	1579
Resm-i Çift	-	44	-
İспенç/Derbendci	3.210	1.440	1.440
İспенç/Gayri ez-derbendci	-	7.150	9.075
Resm-i Bive	-	30	-
Giyah ve Hime	-	3.432	2.496
Makiyan ve Nan	-	286	208

XVI. yüzyılda Gabrova bölgesinde sınırlı miktarda tarım ve hayvancılık yapılmakta idi. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında *hınta* (buğday), *şair* (arpa) ve *alef* (yulaf) gelmekteydi. *Hınta* ve *şair* üreticileri derbendci olanlar ve diğerleri şeklinde ikiye ayrılmış ve vergilendirme bu taksimat içerisinde yapılmıştı. *Yulaf* hususunda herhangi bir ayırım söz konusu değildi. *Bahsi* geçen ürünlerin dışında az miktarda *keten* üretimi ve *bağcılık* yapılmakta idi. Ayrıca Gabrova'da meskûn gayrimüslimler az miktarda *domuz besiciliği* ve *arıcılık* ile uğraşmaktaydı. Hükümet *domuz sahiplerinden resm-i hınzır* ve *resm-i bojik*, *arı sahiplerinden ise öşr-i kovan* talep etmekteydi (BOA MAD.d 11: 283-285; BOA TT.d 416: 499-506; TKGM TADB TTD 58: 356-358). XVI. yüzyılda Gabrova'da tarım ve hayvancılıkla meşgul olan reayadan tahsil edilen vergiler şu şekilde idi.

Tablo IV. XVI. Yüzyılda Gabrova'da Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler

Vergiler	1516	1538	1579
Hınta/Derbendci	1.940	1.200	1.320
Hınta/gayri ez-derbendci	-	6.500	330
Şair/Derbendci	1.160	720	1.080
Şair/gayri ez-derbendci	-	1.500	225
Alef ve Mahlut	-	1.000	240
Öşr-i Keten	-	-	60
Resm-i Asiyab	-	110	255
Öşr-i Şıra	-	1.400	100
Öşr-i Kovan	-	-	30
Resm-i Hınzır	-	245	100
Resm-i Bojik	-	-	50

Badiheva türü vergiler Gabrova hasılı içerisinde önemli bir yekuna sahipti. Resmi-i arus, Adet-i deştbanı, niyabet ve badiheva bunların başında gelmekteydi. (BOA MAD.d 11: 283-285; BOA TT.d 416: 499-506; TKGM TADB TTD 58: 356-358).

Tablo V. XVI. Yüzyılda Gabrova’da Yaşayan Gayrimüslimlerden Alınan Arızî Vergiler

Vergiler	1516	1538	1579
Resm-i Arus	-	900	121
Adet-i Deştbanı	-	-	30
Niyabet ve Badiheva	100	1.500	395

Gabrova 1479 yılında Yunus Bey isimli bir sipahinin timar gelirleri arasında gösterilmiş olup, 4.682 akçelik hasılatla sahipti. Karyenin tasarrufu 1483 yılında Ahmed Bey’e intikal etmiş olup, hasılat ise 5.641 akçe olarak zikredilmişti. Gabrova 1516 yılında Pir Mehmed Paşa hasılatı arasında yer almıştı. Bu dönemde karyeden elde edilen gelir 6.410 akçe olarak kaydedilmişti (BOA MAD.d 11: 283-285). 1530 yılında devletin Gabrova’dan tahsil ettiği hasılat aynı olup, veziriazam İbrahim Paşa hasılatı arasında gösterilmişti (BOA TT.d 370: 538). Bundan sonraki süreçte nüfus artışına paralel olarak Gabrova hasılatında büyük bir artış yaşanmış ve Padişah hasılatına dahil edilmişti. 1538 yılında Gabrova hasılatı 28.057 akçeye yükselmişti (BOA TT.d 416: 499-506) 1579 yılında Gabrova hasılatının toplamı 18.000 akçe olarak belirlenmişti (TKGM TADB TTD 58:356-358).

## 5. SONUÇ

Gabrova ulaşım konusundaki önemine bağlı olarak büyüyüp gelişmiştir. Akça Kızanlık’ı Niğbolu ve Tırnova’ya bağlayan yollar üzerinde bulunan Gabrova; XV. yüzyılın sonlarında Tırnova Kazası’na bağlı bir karye durumundadır. Osmanlı Devleti yolların güvenliği için Gabrova Karyesi’ni derbend olarak kaydetmiş ve burada yaşayan derbendci reayayı belirli hizmetler karşılığında bir kısım vergilerden muaf tutmuştur. Bu durum Gabrova’da ciddi bir nüfus artışına sebep olmuştur. 1479 yılında 94 gayrimüslim hanenin yaşadığı karyenin nüfusu yüz yıl sonra 208 hane 155 mücerred ve 120 derbendciye ulaşmıştır. Emniyetli yapısı ve coğrafi önemi ilerleyen dönemlerde Gabrova’da farklı sektörlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. XVIII ve XIX. yüzyıllardan itibaren bölge önemli bir üretim merkezi haline gelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gabrova’da asgari 2.181 hanenin yaşadığı görülmektedir. XV. yüzyılda bir karye statüsünde olan Gabrova’nın büyüyüp gelişme süreci, XIX. yüzyılda bir kaza merkezi ve aynı zamanda önemli bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelmesi ile son bulmuştur.

## KAYNAKÇA

### Arşiv Belgeleri

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TT.d): 370, 416, 775.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 11.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d): 2915.

Maliye Nezareti Ceride Defterleri (ML.CRD.d) 1702.

2-Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM)

Tahrir Defterleri (TTD): 58.

3-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d): 167.

4- Bulgaristan Narodna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodij Kütüphanesi (NBKM): 12/9, 45/29.

### Kaynak Eserler, Araştırma ve İnceleme Eserleri

Alemdar, K. (1981). Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Barkan, Ö. L. (2001). XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt Kanunlar, (Haz. Hüseyin Özdeğer), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Çelik, M. (2007). “Tanzimat in the Balkans: Midhat Pasha’s Governorship in the Danube Province (Tuna Vilayeti), 1684-1868”, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

- Çimen, A. (2012). “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3):183-216.
- Demir, S. (2014). “XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Detrez, R. (2016). Historical Dictionary of Bulgaria, The Scarecrow Press, Oxford.
- Develioğlu, F. (2008). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Erendil, M. (2005).“Balkanlar’ın Tarihi Coğrafyası”, Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I Türkiye Cumhuriyeti’ni İlgilendiren Genel Konular İle XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Balkanlar’daki Askerî, Siyasî, İktisadî ve Toplumsal İlişkiler, 22-24 Ekim 2003-İstanbul, Genelkurmay Atase Başkanlığı, 159-171, Ankara
- Evliya Çelebi. (2014). Seyâhâtname, I-X, (Haz. Seyit Ali Kahraman), TTK yayınları, Ankara.
- İnciciyan, P.L.& Andreasyan, H.D. (1975-1976). “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, Düney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 4-5: 101-152.
- Kaçmaz, M. (2013). “Balkan Coğrafyası”, Türk Tarihinde Balkanlar, I, (Ed: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı), 11-37, Sakarya.
- Kanitz, F. P. (1877). Domau-Bulgarien und der Balkan, Verlagsbuchhandlung Von Hermann Pries, Leipzig.
- Kaplan, M. A. (2002). “Erzurum Nüfus Yoklama Defteri Transkripsiyonu” Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kiel, M. (1985). Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period, Assen-Maastricht: Van Gorcum.
- Marinova, B. Enjoy Bulgaria and Its Cuisine, eBook.
- Miroğlu, İ. (1995). “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 15: 241-252.
- Orhonlu, C. (1990). Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı, TTK Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1946). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III, MEB Yayınları, İstanbul.
- Şen, L. (2003). Türkiye’de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şentürk, H. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Ulaşım Teşkilat ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, Türkler, (X): 904-912, Ankara.
- Todorov, N. (1998). “The Cith in the Bulgarian Lands From the Fifteenth to the Nineteenth Century”, Society, the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries, 15-30, Aldershot.
- Todorov, N. (1969). “The Balkan Town in the Second Half of the 19th Century”, Etudes Balkaniques, 2: 31-50.